

Wolfgang Amadeus Mozart

Don Giovanni

című operájának bemutató elemzése

Jelige: Don Giovanni

Bevezető

Wolfgang Amadeus Mozart 1756 január 27-én született Salzburgban. Már kisgyerekként nagy tehetséget mutatott. Apja, Leopold Mozart nagy tekintéllyel bírt számára, és szigorúan nevelte, menedzselte fiát egész életében. Mozarra nagy hatással volt apja, és ő volt az, akinek a véleményétől és a kritikájától a leginkább tartott. Mozart kicsapongó életet élt, melyben nagy szerepet játszottak az érzéki élvezetek, mulatozás. Életében soha sem tudta elérni a neki kijáró elismerést, és végül fiatalon, hosszú vesebetegség okozta halálát 1791 december 5-én. A tömegsír, ahova temették mai napig ismeretlen helyen van.

Mozart Don Giovanni című két felvonásos operáját 1787 október 29-én mutatták be Prágában. A librettót Lorenzo da Ponte írta. Az opera ihletője a spanyol história, melynek főszereplője az erkölcstelen csábító, Don Juan, akinek egy nő sem tud ellenállni. Az összes Don Juan adaptáció közül Mozart Don Giovannija a legismertebb, és ez az az opera, amelyet a legtöbbször adtak elő a világon, habár Mozart életében nem ért el átütő sikert. A Bécsi udvarban mindössze 5 előadást ért meg, ami a Mozart zsenialitását felismerő, de arra féltékeny elismert udvari zeneszerző Salieri befolyásának köszönhető. Műfaja dramma giocoso, azaz játékos dráma. Nem tragédia, de nem is komédia, hanem a két műfaj között ingadozik. Mozart élettörténetét ismerve lehet némi párhuzamot észrevenni Don Giovanni és Mozart, illetve a Kormányzó és Leopold Mozart alakjai között. Az operát Mozart közvetlenül apja halála után írta. A Don Giovanni a koránál messze előbbre mutató kérdésfeltevései, illetve a zseniális zenei megoldásai miatt nevezhető a világ egyik legmesteribben megalkotott operájának.

I.

Az opera nyitányát Mozart szokásához híven utoljára komponálta, a bemutató előtti napon. Ennek köszönhető, hogy a nyitány gyönyörűen összefoglalja az egész opera kérdésfeltevéseit, illetve az alapkönfliktust Mozart mesteri, zenei nyelvén. Don Giovanni az érzéki világot képviseli, és teljesen hiányzik belőle a morál, míg a Kormányzó a szellem világának képviselője, ahol „csak” morál van. Ennek a két világnak az összetalálkozását halljuk a nyitányban, a Kormányzó dallamai és zenei hangulata mintegy intő jelként mutatkoznak meg, még nem teljes valójukban, csak előre vetítvén a végkifejletet. A nyitány második fele feledtetni velünk az első részben bemutatott figyelmeztetést, és rávezet az opera buffa hangulatra, amivel az első jelenet kezdődik.

Leporello Don Giovanni szolgája az udvarban várja, hogy ura befejezze éjjeli kalandját, amíg neki őrt kell állnia. Méltatlankodik, hogy már elege van az ehhez hasonló feladatokból, nem szeretne tovább szolgálni. A zene által hallható, hogy ezek az ismétlődő és egyre feljebb törő dallamok, ez a panaszkodás nem először hangzik el, Leporello újra és újra belelovalja magát az önsajnálatba és a sirámokba, de ennek ellenére képtelen a helyzetből szabadulni, csak a szája nagy, de közben csodálója és rabja is gazdájának. Ekkor megjelenik Don Giovanni, akit a felháborodott Donna Anna, az aktuális csábítás áldozata követ. Don Giovanni eltakarja arcát, hogy Donna Anna ne ismerhesse fel, és úgy menekül. Kicsit meg van zavarodva, mert ez az első alkalom, hogy ellenállásba ütközött, Annára nem volt hatása. Még soha nem találkozott olyan nővel, akit nem tudott volna levenni a lábáról. *„Anna számára Don Juan, a férfi, teljesen közömbös, a támadó viszont brutális ellenfél. Don Juan számára Anna pedig egészen egyszerűen érthetetlen.”*¹ Ez az új helyzet zavarba hozza. Kifelé menet összetalálkozik Donna Anna apjával, a Kormányzóval, aki párbajra hívja Don Giovannit. Ez a helyzet megszünteti korábbi zavarát, itt már „hazai terepen” érzi magát, és visszatér magabiztossága. Először nem akar belemenni a párbajba, hiszen egyértelmű fölényben érzi magát, de a Kormányzónak nincs más módja, hogy visszaszerezze lánya

¹ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 158. o.

becsületét, ezért nem tágít. Itt látszik, hogy sokszor a lovagi hőskor romantikus szemetszemért elve nem mindig tud eredményt hozni, hiszen szinte magától értetődő hogy a Kormányzónak az életét kell áldozni a *becsület* visszaszerzéséért. A párbajban persze Don Giovanni győz, és megöli a Kormányzót. Ez a fejlemény valóban megrémíti Don Giovannit. Itt az első jelenetben pont annak lehetünk tanúi, mikor élete első kudarcával szembesül, és mikor igazán megretten megérezvén valami földöntúlit a Kormányzó haláltusájának vészjósló hangjai által. Don Giovanni és Leporello elmenekülnek a színről.

Donna Anna jegyesével, Don Ottavioval tér vissza. Anna apja holttestét látva összeomlik, gyermeki szeretetének tárgya nincs többé, és élete kiüresedik. A helyzet arra kényszeríti, hogy magára vegye a hősnők jellemét, hiszen apja halála bosszúért kiált, ismét a szemet szemért elv szerint. Annától azonban távol áll ez a szerep, itt ismét látjuk, hogy ez a korábban nagyra értékelt hősi elv már nem evidencia, a bosszú már nem jelent megoldást, mert az nem hozhatja vissza apját. Eszünkbe juthat itt Shakespeare Hamletje, aki szintén hasonló helyzetbe kerül, hogy apját kellene megbosszulnia, de a hosszú gondolkodást és elmélkedést követően sem képes a tettekre. Így mind Anna mind Hamlet a magasabb rendű ember képviselői, akik korukon túlnőve nem látnak megoldást a bosszúban. Kényszer ez, aminek eleget kell tenniük, de nem jön belőlük ösztönösen, és ez büntudatot és zavart is okoz mindkettejükben. Ottavio a szentimentális szerelem megtestesítője. Nagy romantikus szerelemmel szereti Annát, és életébe semmilyen mást nem enged be. Nem is érti igazán Anna tragédiáját, képtelen átérezni fájdalmát. Nem érti, miért nem elégszik meg Anna az ő szerelmével. Anna bosszúra esketi, de látszik, hogy egyikük sem kész a tettekre.

A következő jelenetben Donna Elvirát látjuk, aki hűtlen szerelméről énekel. Ő testesíti meg a Don Giovanni által elcsábított és elhagyott nő típusát. A Kierkegaard által „érzéki zsenialitás”²-ként jellemzett erő áldozata ő, aminek először ellenállni csak Donna Anna tudott. Elvira elhagyta a morált, és a becsületet, amikor odaadta magát Don Giovanninak, és most elhagyva nem maradt neki semmi. Mindent feladott érte, és emiatt nem maradt már élete, ezért megalázkodik, és elhagyja otthonát, hogy megtalálja. *„Elvesztette az eget, amikor a világot választotta, és elvesztette a világot, amikor Don Juan elhagyta: rajta kívül nincs számára menedék, csak a közelében tud megszabadulni*

² Søren Kierkegaard: Vagy-vagy. Gondolat. 1978. 115. o.

a kétségbeeséstől.”³ Ez az a lelkiállapot, amiben az elhagyott nő teljesen vakon, és a valóságtól elrugaszkodottan tekint a férfira, meggyőzi magát, hogy minden tőle elszenvedett sértés valótlan és jelentéktelen, míg minden kedves szava duplán számít. Elvira teljes mértékben Don Giovanni rabja lett, az érzéki zsenialitás áldozata. Habár a szavai bosszúról és sértettségről szólnak, a zenéből kiderül, hogy minden sértettsége ellenére szerelme nem szűnt meg. Szerelem és gyűlölet egyszerre ég a szívében.

Don Giovanni és Leporello messziről látják meg, Don Giovanni rögtön csábításának újabb tárgyát látja meg benne, és elkezd neki udvarolni. Mikor Elvira éppen megadná magát, felismerik egymást. Ezzel a hölgy Don Giovanni számára egy pillanat alatt teljesen érdektelenné vált, Elvira viszont újult indulattal kezdi ostromozni. Leporello, hogy kiábrándítsa és megvigasztalja Elvirát, elmeséli neki Don Giovanni hódításait.

Leporello ún. katalógus áriájában ismerteti gazdjára karakterét, elmeséli hány országban hány nőt csábított már el. Leporello habár sokszor hangot ad felháborodásának gazdjára viselkedését illetően, itt mégis látjuk, hogy mindezek ellenére nagy csodálattal tekint rá. A zene és a szöveg is jól mutatja, Leporello mennyire élvezzi a *sztorizást*, újra és újra ismétli a megbotránkoztató részleteket, hatásszüneteket tart, kiélvezi a sztori minden percét. Az ária második felében jeleníti meg gazdjára lényének lényegét, hogy neki mindegy, hogy magas, alacsony, kövér, vékony, öreg vagy fiatal, csak az a lényeg, hogy nő legyen.

A következő jelenetben egy fiatal paraszt jegyespárt látunk, akik az esküvőjükre készülnek, a zene egyszerű népies 6/8-os dallam, a hangulat kicsattanó, vidám. Don Giovanni Leporelloval érkezik, és azonnal kiszúrja magának Zerlinát a menyasszonyt. Leporellot ráállítja Masettora, a vőlegényre, hogy foglalja el, vendégelje meg, amíg ő Zerlinával félrevonul. Don Giovanni elkezd udvarolni Zerlinának, akire azonnal hat Don Giovanni zseniális érzéki hatalma, és bár látszatra még tartja magát, érezhető, hogy ellenállása labilis lábakon áll. Masettonak rögtön gyanús lesz a helyzet, és átlát a szitán, de képtelen felvenni a versenyt Don Giovanni mesteri csábítás érzékével. Masetto abban látja tehetetlenségét, hogy Don Giovanni rangban felette áll, és ezért nem tehet semmit menyasszonya védelmében, de valójában a helyzet ennél sokkal reménytelenebb, mert Don Giovanni itt nem szimplán a rangjával él vissza, hanem érzéki zsenialitását bevetve

³ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 170. o.

„tarolja le” Zerlinát, aki erre fogékony lévén (mint minden nő, Donna Annát kivéve) nem tud neki ellenállni. Masetto, az egyszerű és az érzékiség tehetségével nem megáldott kisember magára marad tehetetlen dühével.

A következő duett a csábításról szól, illetve az elcsábulás pillanata utáni összehangolódásról. A csábítás a pillanat műve, Zerlina azonnal beadja a derekát, csak még kéreti magát kicsit, és a lelkiismeretével küzd. Don Giovanni a lelkiismeret furdalás és a büntudat elfojtásának mestere, minden nőnél eléri, hogy feledkezzenek meg a büntudatról, ezért zseniális. Amellett hogy vonzalmat kelt – amit saját vágyakozásával ér el, hiszen az érzéki vágyakozás vonzó, és ezzel feléleszti az érzékiséget a nőkben – a fő akadályt, a büntudatot is elaltatja. Donna Anna volt az első nő, akire nem hatott ez a képessége, ezért rendítette meg annyira. Zerlina azonban, mint ahogy Elvira sem tudott korábban, képtelen ellenállni a csábítónak. *„Don Juan minden esetben a nők megismételhetetlen individualitásából indul ki, és pontosan azért ellenállhatatlan, mert minden nő úgy érezheti: ő maga a nőiesség (...)”*⁴ Az ária előtti recitativóban a szövegben érvek és ellenérvek vannak, de a zenében Don Giovanni keresi Zerlinához az utat, sok dallamot kipróbál, míg megtalálja a megfelelőt, ami már magában hordozza a duett dallamát. Végül is ennek a közös hangnak a megtalálása dönti el a kérdést, nem a szöveg (házassági ígéret). Pontosán tudja, hogy Zerlina mit akar hallani, mire vágyik, és mire van szüksége, ezért tud ilyen lehengerlően sikeres lenni. A duett dallama eleinte kérdés felelet szerkezetben van, de amint Don Giovanni egyre közelebb kerül Zerlina megtalálásához, úgy kezd egyre jobban összesimulni a két dallam is, míg, amikor szóban is elhangzik végül a beleegyezés, a zene harmonikusan összekapcsolódik, még a metrum is átvált 6/8-ba, ami Zerlina *hátterét*, a népies zenét idézi.

Az, hogy mindig tévedhetetlenül rátalál a megfelelő hangra minden nőnél, Don Giovanninak ebben a képességében rejlik a zsenialitása. Ezt szövegben nem is lehet leírni, ezért tud olyan sokkal többet adni a zene, hogy ezt a szinte megfoghatatlan dogot, a csábítást szemléltetni tudja, a szöveggel, vagy képpel ellentétben. Zerlina szöveg szerint visszautasítja, de zeneileg elfogadja, folytatja a hangját. A büntudat és a társadalom véleményétől való félelem csak szóbeli ellenkezésben tud megnyilvánulni,

⁴ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 176. o.

mert a zene, a sokkal árnyaltabb, ösztönösebb és elemibb nyelv már megadta a beleegyezést.

Elvira megszakítja a játékot, az utolsó pillanatban közbelép, és *megmenti* Zerlinát, elmondja neki, hogy vele is ugyanezt tette a gaz csábító, és onnantól kezdve kisiklott az élete. Zerlina eleinte nem nagyon tudja elképzelni, hogy vele is ugyanez megtörténhet, de Elvira kétségbeesése olyan erővel szól ki a hangjából, hogy ez végül őt is meggyőzi arról, hogy nem kellene folytatnia a játékot.

Donna Anna és Don Ottavio érkeznek Don Giovanni palotájába, hogy segítségét kérjék a Kormányzó gyilkosának megtalálásához, nem sejtve, hogy a keresett személy maga a ház ura. Don Giovanni persze biztosítja őket segítségéről, és a pár már éppen indulni készül, mikor megjelenik Donna Elvira, és kétségbeesve meséli el nekik is szomorú sorsát, próbálja magát megértetni, de már annyira el van veszve a saját reménytelenségében, hogy képtelen kapcsolatot teremteni, és kikerülni saját belső világából. A jegyespár megrendülve és részvétellel hallgatja Elvira panaszát, de értetlenül állnak ezzel a nagy kétségbeeséssel és reménytelenséggel szemben. Don Giovanni azzal védi magát, hogy azt mondja, Elvira megőrült, aki ennek a felháborító és megalázó reakciónak a hatására még inkább kiborul, és önismétlő kétségbeesett katatóniájával szinte alá is támasztja a vádat. Don Giovanni kikíséri, majd maga is távozik a színről, de elköszönésének hangvétele leleplezi Donna Anna előtt, akibe beléhasít a felismerés.

A felismerés és a borzadály hangja hátborzongató hatásossággal szólal meg a zenében, idézve a nyitányban és a párbajnál már bemutatott baljós akkordot. A felismerés utáni teljes zenei zárlat mutatja, ez nem csak feltételezés, hanem bizonyosság. Anna elmeséli Ottavionak az éjszaka történéseit, és a mesélés közben újra átéli a szörnyűségeket. Az elbeszélés módja mutatja, hogy Anna egyáltalán nem fogékony Don Giovanni érzéki vonzására, rablótámadásként írja le az esetet. A felismerés és a történet újraélése megint kicsit eltávolítja Ottaviotól, aki továbbra sem tud nagyon másra gondolni, mint szerelmére, és nem érti, hogy Anna miért nem elégszik meg az ő szerelmével. Ismét megtörténik a bosszúeskü, de továbbra is nyilvánvaló, hogy ez inkább társadalmi kényszert, mint megoldást jelent, hiszen apját semmi sem fogja visszahozni, vesztesége pótolhatatlan. A zene a végén valósággal *magába roskad*.

Ottavio erre gyönyörű szerelmes áriával válaszol, amiből kiderül, hogy már kicsit jobban megértette Annát és az ő tragédiáját de ez nem cselekvésre ösztökéli, hanem megtorpan tőle, majd magába fordul mikor rájön, hogyha ez nem oldódik meg, és Anna nem talál békét, akkor az neki is a halálát jelenti. De tettek helyett ismét csak szép szavak születnek.

A következő jelenetben Don Giovanni Pezsgőáriája hangzik el. Bosszantja ugyan a sok intrika és kellemetlenség, de különösebben ez sem tudja elrontani a kedvét, mert magában hordozza a pezsgést, a lelkesedést, és az életerőt. Nem kell neki semmi és senki ahhoz, hogy jól érezze magát, mert a saját magában hordozott természetes életerő és érzékiség boldoggá tudja tenni. Lelkesen élteti a bort és az aznapi elcsábítandó nők okozta érzéki örömeket.

*„Itt jól megmutatkozik, hogy mit jelent: Don Juan lényege a zene. Mintha előttünk oldódna fel a zenében, a hangok világává bontakozik ki.”*⁵ Pezsgő élet, habzó gyönyörök áradnak túl benne. Itt mutatkozik meg teljes valójában az érzékiség birodalmának elsősülöttje. A morál, az erkölcs kívül van ezen a világon, ezek annak a másik világnak a sajátjai, melyet Donna Anna, Ottavio és a Kormányzó képvisel. Emiatt van az, hogy Don Giovanni morálisan teljesen közömbös. Képtelen megérteni mindazt, ami az erkölcs és a morál világrendje szerint történik, ezért sem tud büntudatot érezni. Ahogyan a nőkkel bánik, az a saját értékrendje szerint teljesen helyénvaló. *„Don Juan nem ismeri a morált, tehát nem is szegheti meg.”*⁶ Don Giovanni ellenpólusa valójában Ottavio, aki a szentimentális szerelmet, a morált képviseli, viszont az erotika és az érzékiség teljesen hiányzik belőle.

A következő jelentben Zerlina Masettót békíti. *„A röpke találkozás a csábítóval csírárt hajtott lelkében, melynek fejlődése átalakítja Masettohoz való viszonyát.”*⁷ Zerlina sokat tanult Don Giovannitól, a csábítás, és az érzékiség művészetéről. Ráébredt saját nőiességére, és annak hatalmára. Az ária önmegvalósítás. Művészien vezeti saját dallamát, egyre nő benne az izgatottság, az erotika, és ezt közben nagyon élvezi. Az ária végére már el is könyveli a sikert. Így ő igazi nyertese az operának, úgy sikerült profitálnia Don Giovanni érzéki zsenialitásából, hogy nem sérült tőle. Az érzékiség világának teljes bűnössé nyilvánítása tehát nem helyes. Ez a nézet alapvetően a

⁵ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 203. o.

⁶ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 224. o.

⁷ Jahn: W. A. Mozart II. Breitkopf & Härtel, Leipzig

kereszténység által nevelődött a társadalomba, annak ellenére, hogy az érzékiség az ember természetes igénye és tulajdonsága. Zerlina Don Giovanni által felébresztett érzékisége előnyére válik, és nem csak saját, hanem Masettohoz fűződő kapcsolatának előnyére is. Tehát eddig a szintig Don Giovanni inkább gyógyító, mint megrontó.

Zerlina és Masetto kibékülnek, de ekkor meghallják Don Giovanni hangját. Zerlina ettől megijed, de nem csak tőle, hanem saját magától is, mert tudja, hogy ugyanolyan helyzetben megint meginogna, és nem tudna ellenállni. Az, hogy Masetto félreérti a szituációt, mutatja, hogy nem ismeri az érzékiség világát. Don Giovanni nagy életörömmel és életerővel robban be a jelenetbe. Masetto elbújik, Zerlina meg menekülne, de a csábító meglátja, és újra kezdődik az incselkedés. Don Giovanninak itt már nem kell megtalálnia a hangot Zerlinával, hiszen már egyszer idáig eljutottak, tehát a csábítás gyorsabb, Zerlina pedig sokkal riadtabb, mert már tudja, hogy ez csak ámítás, de ellenállni továbbra sem képes. Szóban ellenkezik, de a dallama egyértelműen csábít. Ez egyre fokozódik, Zerlina pedig egyre jobban szenved, hiszen tudja, hogy Masetto nézi őket. Don Giovanni teljesen felhevül, és már-már a bokrok közé viszi Zerlinát, mikor észreveszi Masettót. Itt kis bizonytalanság érezhető a zenében, de Don Giovanni ezen hamar felülkerekedik, és az első lépés erejével le is tarolja Masettót, azzal vádolja, hogy egyedül hagyja szegény Zerlinát. A szerencsétlen Masetto tehetetlen, mert a szó udvarias, nincs látható indoka ahhoz, hogy rátámadhasson, pedig nyilvánvaló a gúny és a mögöttes tartalom. „Capisco si signor!” válaszol Masetto cinikusan. Az ügyet Don Giovanni lezártnak tekinti, és együtt mennek a lakodalomra.

Donna Anna, Don Ottavio és Donna Elvira álarcot öltenek, és úgy indulnak Don Giovanni háza felé bosszúálló szándékkal. Elvira a szószóló (a Varázsfuvola Éj Királynőjének híres áriájának dallamára ismerhetünk, ami Mozart bosszúálló motívumaként jelenik meg itt, és a későbbi Varázsfuvolában teljesedik majd ki). Anna kívülállóként elmélkedik, érzi a bosszú értelme és veszélyessége közötti aránytalanságot, felismeri, hogy ezzel nagy veszélybe sodorhatja Ottaviót.

Megérkezésükkor kisebb diplomáciai kavargás alakul, Leporello szertartásosan fogadja őket, Don Giovanni hanyag eleganciával meghívja őket a lagziba, Ottavio pedig emelt fővel fogadja a meghívást. Az álarcosok még megvitatják a belépés előtt, hogy miért is vannak itt, majd belépnek. Mindez a zenében gyönyörűen lekövethető. Anna bizakodik, Ottavio támogatva-követi, Elvira kicsit külön utakon jár. Anna szépen lassan

megérti, hogy az ő jövője Ottavio mellett van, és egyedül ez fog tudni megnyugvást adni neki.

A bálban 6/8-os lüktetéssel szól a zene, Don Giovanni Zerlinával a *karmai közt* Masetto elől bujkál, de mikor belépnek az álarcosok, a metrum ünnepélyesebb 2/4-re változik. Az álarcosok és Don Giovanni a Szabadságot éltetik, de az egyenlőség, és testvériség dicsőítése nem hangzik el. Elindul a tánc, három színpadon, háromféle zene fonódik össze, mindhárom különállóan is él, de együtt is egységet alkot. Az egyik színen Donna Anna és Ottavio menüettre táncolnak, a másikon Don Giovanni kontratáncra forgatja Zerlinát, Leporello pedig a harmadik színpadon próbálja Masettót a német stílusú táncra kényszeríteni. Zerlina már elveszett, maga is mondja, nem tud tovább ellenállni, a hangulat pedig már robbanásig feszült. Végül Don Giovanni elviszi Zerlinát és bezárkóznak egy szobába. Az egész képtelen helyzetnek Zerlina segélykiáltása vet véget, itt egyértelmű a zenében a megállás, a kétségbeesés, a tettetésnek vége, és a nyitányban elhangzó baljós akkord szólal meg. Az első félcsábítás pont elég volt ahhoz, hogy Zerlina profitáljon belőle, de nem volt elég ahhoz, hogy megérezze azt a kétségbeesett magányt, amibe Don Giovanni az elcsábítottakat kergeti. Nem tudott ellenállni még egy ostromnak, de az utolsó pillanatban rádöbben, mi történik, és felismeri Elvira sorsát, és fellázad a csábítás ellen. Don Giovanni így másodszor is szembesül az ellenállással, amivel korábban csak Donna Annánál szembesült. Kitér a botrány, Zerlinát megmentik, a csábító pedig magabiztosan és fölényes arcátlansággal Leporellora keni a dolgot, majd rangi felsőbbségét felhasználva lezártnak tekinti a helyzetet.

Ottavio ekkor felfedi magát, a többiek is követik, és egyre nagyobbra duzzadó dühvel támadnak Don Giovannira, aki megretten a túlerőtől. Az egész emberi világ lázadt most itt fel ellene, de aztán kiderül, hogy a hatalmas összetartás és bosszúszomj mögött teljes tehetetlenség van, mindannyian csak beszélni tudnak, de tettekre képtelenek. Ezt felismerve Don Giovanni rögtön kitalálja, hogyan tud elmenekülni a helyzetből, és ellentámadásba kezd, amitől a többség defenzívá válik. Innentől kezdve ő vezeti a zenét, majd elegánsan kerekét old. Nagy megrendülés azzal szembesülni mind az öt bosszúállónak, hogy teljesen tehetetlenek ezzel a démoni hatalommal szemben, és akármennyire is bosszút akarnak állni rajta, ők, az emberi világ képviselői képtelenek

bármit is tenni az érzéki zsenialitás világa ellen. Ezzel a konklúzióval zárul az első felvonás.

II.

A második felvonás az elsőhöz hasonlóan Leporello panaszkodásával kezdődik, aki fel akar mondani, de gazdája nem veszi túl komolyan, gúnyolja, kineveti, de Leporello még e megaláztatások ellenére sem képes véghezvinni tervét, annyira kötődik Don Giovannihoz. Csak a szája nagy, mint mindig. A gazda kegyetlen érzéketlensége szolgája felé is azt mutatja, hogy Don Giovanni nem rendelkezik az emberségesség érzésével, és tárgyként tekint rá, mint a nőkre, akiket elcsábít. Amikor nem nőekkel van, akkor Leporello a partnere, akin a nyelvét köszörüli, és akit megaláz. Leporello csak akkor hajlandó elállni szándékától, ha ura megígéri, hogy felhagy a csábítással. Persze ez elképzelhetetlen, Don Giovanni mondja, hogy a nők fontosabbak neki, mint a levegő vagy a kenyér, és minden nőt egyszerre és egyformán szeret. *„Aki csak egyet szeret, az kegyetlen az összes többivel”* mondja. Leporello végül természetesen marad, így nekikezdhetnek a következő csábítási kalandnak. Don Giovanni ezúttal Donna Elvira szolgáját szemelte ki, és ruhát cserél Leporelloval, hogy a rangi különbség ne okozzon gondot majd a csábításnál. Leporello feladata pedig Elvira eltávolítása lesz.

Elvira ablakán kihajolva teljese elveszettséggel és bánattal énekel, ez most nem a hisztérikus tehetetlen kétségbeesés, hanem a magányos meg nem értett nő éneke. Tudja, hogy kudarcot vallott Don Giovannival szemben, mert már nem tud haragot érezni ellene, tudja, hogy tehetetlen vele szemben, az ő életének nincs már értelme önélküle, még akkor sem, ha soha nem fogja újra megkapni.

Eközben Leporello gazdájának öltözve kiáll Elvira ablaka alá, Don Giovanni pedig a bokor mögül *szinkronizálja*, és szerelmes megbánó szerenádokat ad a hölgynek, és hívja, jöjjön le. Az, mikor meghallja Don Giovanni hangját, először mérges, de közben tudja, hogy nem tud tenni semmit ellene. Don Giovanninak itt sem kell már hangot keresnie, hasonlóképpen, mint ahogy Zerlinához sem kellett már második találkozásukkor. Pontosan tudja már, hogy mi az a nyelv, amin szólnia kell, és mi az, amit Elvira hallani akar. Elvira szavai azt mondják, nem hisz neki, de közben egyértelmű, hogy ismét csapdába esett. Rövidesen meg is adja magát, és lemegy.

Szánnalmas, és legyőzött, ahogy próbál lelkipurdalást kelteni, remélve, hogy ezzel közelebb hozza magához szerelmét. Leporello gazdájának álcázva eltávozik Elvirával.

Don Giovanni így végre nekikezdhethet fő tervéhez, a komorna elcsábításához. Az Elvirás rész C-dur dallamát, amiben megmutatkozik az érzéki zsenialitás, hozza ismét, de most egészen másképpen, sokkal puritánabban, emberibben. Itt még a szolgáló nincs elcsábítva, tehát még emberi, mert nem találkozott a démonival. Így meg kell találni a hangot hozzá. A szerenád azonban hiábavaló, mert megjelenik Masetto és a parasztok, hogy bosszút álljanak a csábítón. Ő Leporello ruhájában persze készségesen útbaigazítja őket Leporello szerepét játszva. Elküldi a parasztokat Masetto mellől, aztán megveri a szegény vőlegényt.

Zerlina a visszatérő megvert Masettót vigasztalja. Mostanra Zerlina lezárta magában a Don Giovanni ügyet, mindent, amit belőle profitált elsajátított, de a veszélyekre már immunis. Rájött, hogy Masettot szereti. Az ária erotikus, de már nem kirobbanó, inkább nyugvópontra jutott szeretet van benne. Zerlina a természetes gyógymodort, a saját testét ígéri Masettónak.

Donna Elvira és Leporello közben valahogyan Donna Anna házába kerülnek. Leporello el akar tűnni, Elvira pedig ebben megérzi veszét, ismét a reménytelen kétségbeesésbe jut. Leporello próbál menekülni, majd nagy változás következik a zenében, és megjelenik Anna és Ottavio fáklyákkal, a zenébe is ünnepélyes fényt hozva. Ottavio jelleme nem fejlődött semmit az első felvonás végének hatására, mint ahogy Masetto sem. Masetto azért, mert egyszerű kisember, Ottavio pedig azért, mert egy teljesen ellentétes világban él, mint Don Giovanni és így zsigerből hárítja el azt, észre sem véve. Anna viszont össze van törve, úgy élte meg, hogy az egész emberiség csődöt mondott Don Giovannival szemben, és így nem tud tovább élni. Már Ottavio sem jelent biztos pontot, egyre távolodik a saját depresszió örvényében, és egyre jobban magába fordul. Nem lát kiutat ebből a szomorú állapotból.

Leporello menekülését Zerlina és Masetto érkezése hiúsítja meg. Az igazi tragédia itt az, hogy bár megint szemben állnak Don Giovannival, ez alkalommal Elvira a védelmére kel. Don Giovanni igazi morál nélkülségét az mutatja, hogy ez előfordulhat, és megtörténhet a világban. Az ember nem tud neki ellenállni, és ennek a morál nélküli világnak az áldozata lesz, mint Elvira. Zerlina az egyetlen, aki megérti Elvira helyzetét, mert csak ő látta Don Giovanni igazi hatását, az érzéki zsenialitást, ami

Elvirát ezzel tette. Elvira magát végsőkéig megaláztatva próbálja védeni a csábítónak hitt Leporellot, de a többi szereplő könyörtelenül a halálát követeli. Az utolsó pillanatban Leporello leleplezi magát, és itt dőbben mindenki rá arra, hogy a démonnak micsoda hatalma van, hogy még így is, hogy nincs jelen, még így is játszani tud velük, és teljesen felborít és megbolondít mindenkit! Elvira az újabb csalódás eredményeképpen visszatalál a világba, amit Don Giovanniért elhagyott, és úgy tűnik, mindenki kicsit megnyugszik. Érzik, hogy az emberség és az emberiség most fölényben van. Mindenki magának tartja fenn a jogot, hogy megölje Don Giovannit, kivéve Donna Anna, aki elmegy.

Leporello próbálja menteni magát, megint csak megmutatkozik gyávasága, valóban meg van rettenve, és mindent a gazdájára ken, de közben csak a menekülésen jár az esze. Sikerül is meglépnie.

Ottavio lelkes áriájában fogadkozik, hogy bosszút áll, többször is úgy tűnik, hogy vége az áriának, de utána megint folytatódik a fogadkozás, ebből is látszik, hogy ismét a szavakon van a főszerep, a tettek ideje továbbra sem jött el. Ottavióból teljesen hiányzik a bosszúvágy, neki az Annát ért sérelmek által csak az igazságérzetét sértették meg, de ez nem eredményezett nála bosszúvágyat, csak az igazságszolgáltatás igényét, úgyhogy ezért inkább az állami hatalmakra bízta a büntetés végrehajtást, és mondja, a bírósághoz fog fordulni. Itt mutatkozik meg a különbség a bosszúállás és a büntetés között. A bosszú a hősie lovagi kor sajátja teljesen szubjektív, és a sértett teszi, míg a büntetés az emancipált világ sajátja, ahol pontosan az objektivitáson, és a sértettől/sértőtől való függetlenségen van a hangsúly. Ottavio, mint ahogy Anna is, már efelé az emancipált világ felé hajlik, a bosszúvágy már nem elemien van bennük, csupán kényszerből. Ottavio nem érzi szükségét annak, hogy önmaga, a lovagi becsület törvényei szerint küzdjön meg Don Giovannival, és a szemet-szemért elv szerint szerezze vissza Anna becsületét. Inkább a bírósághoz fordul. Áriájában megint meghalljuk a szentimentális szerelem jellegzetességeit.

Elvira ezután a új megaláztatás és megcsalás után egy csodálatos áriában újra belelovalja magát a bosszúvágyba, de közben tudja, hogy nem tud aszerint cselekedni, mert nem tud megszabadulni a Don Giovanni iránt érzett szerelmétől. Nem tudná szenvedni látni, így bosszút sem tudna állni rajta.

Don Giovanni hazafelé tart éjszaka, vidám, és a történeteken mulat. Leporello feltűnik, elmeséli mi történt, de urát természetesen hidegen hagyják szolgálja megpróbáltatásai, és elmesél egy újabb hódítást miközben a temetőben sétálnak. A történet fénypontján hirtelen megszólal a Kormányzó hangja, vészjóslóan. A nyitányból ismert borzalom hangja szól a zenében, de Don Giovanni nem veszi komolyan a veszélyt, látszik, hogy ezt az ő világán kívül álló erőt nem képes felismerni, hiszen ez a szellemi világ teljesen összeférhetetlen az ő érzéki világával, és nem képes meghallani benne a vészjóslást. Míg Leporello és a nézők is, az emberi világ képviselői, azonnal kihallják a dermesztő jelenést a zenéből. Megtalálják a Kormányzó sírszobrát, Don Giovanni szolgájával olvastatja fel a sírfeliratot, ami az igazságtalanul elszenvedett halál megbosszulását követeli. Don Giovanni továbbra sem veszi komolyan, és ráparancsol szolgájára, hogy hívja meg a Kormányzó szobrát vacsorára. Leporello nem akarja, de ura halállal fenyegeti, így kénytelen megtenni. Így kezdődik az ária: „*Mélyen tisztelt szobor*” majd Leporello halálra rémülve, többszöri nekifutásra végül nagy nehezen közvetíti ura meghívását. A szobor bólint. Mikor Don Giovanni meglátja a bólintást, másodszor látunk rajta komolyabb összezavarodottságot és ijedséget az operában. Az első ilyen alkalom a Kormányzó megölése volt. Ebben a kissé zavarodott hangvételben kérdezi meg a szobrot, hogy eljön-e vacsorázni, és az igenlő válasz után szinte menekülnek mindketten a helyszínről, de a jelenet hatása a távolodás mértékével csökken mindkettőjükön.

Következő jelenetben a jegyespárt látjuk, Ottavio türelmetlen, és a házasságukat siettetni, majd kegyetlennek nevezi Annát, aki erre felháborodik, de felháborodása ellágyul. Látszik, hogy Anna bár még mindig benne van a gyászban és a szomorúságban, már elhagyta a mélypontot, és elindult a gyógyulás útján. És mi több, már megvan benne a gyógyulni akarás vágya, a boldogság akarása, ami az igazi változás. Már nem érzi saját feladatának a bosszút, mert Ottavio megnyugtatta, hogy a büntetés feladata az igazságszolgáltatásra lesz bízva.

Utolsó vacsora jelente következik, Don Giovanni megint nagyon jókedvű, Leporellót ugratja, így szórakoztatja magát. A levegő vészterhes, de még alig észrevehető csak. Ez a jelenet azért is különleges, mert zene van a zenében, a vacsorához zene szól, és a különbség az opera zenei kísérete és a jelenet zenéje között jól hallatszik. Mozart megengedi magának azt a humort, hogy saját művéből idéz, ami a

kor szórakoztató zenéjének szerepére meg is felel, és felhangzik egy zenei idézet a Figaro Házassága című operájából. (*Non piu andrai.*)

Ekkor érkezik meg, és robban be Elvira a jelenetbe. Rá akarja venni Don Giovannit, hogy bánja meg bűneit, és térjen meg az érzékiség világából a morális az emberi világba. Össze akar békíteni két ellentétes és összeférhetetlen világot, de emiatt mindkettőből kitaszítatják. „Szánalmat, könyörületet, sajnálkozást érzek – mondja a szöveg; szeretlek – mondja a zene.”⁸ Tehát Elvira igazából nem a morális világnak akarja megmenteni Don Giovannit, hanem magának. De a csábító egyáltalán nem képes megérteni, hogy Elvira mit akar. Ismeretlen számára a moralitás, és emiatt nem is tudja megérteni az ehhez a világhoz való csatlakozás felhívását. Kigúnyolja Elvirát, aki egyre szánalmasabban alázkodik meg, de mikor Don Giovanni érzéketlenül és arcátlanul pohárköszöntőt mond a szép nőkre és a borra, Elvira felháborodik, amihez már Leporello is csatlakozik. Pedig Don Giovanni nem csinál semmi hozzá nem illőt, mert teljesen következetesen hozza a morál nélküli ember alakját, ennek az elvrendszernak tökéletesen megfelel. Végül Elvira nem bírja tovább és elmenekül. Kifelé menet szembetalálkozik az éppen akkor érkező Kormányzóval.

A Kormányzó megérkezésével visszatér a nyitány témája, amit akkor még nem érthettünk, most összeáll, és értelmet nyer. A szellemi, a morális világ képviselője jelenik meg, és szembeszáll az érzékiség világával. A zene hihetetlenül hatásosan mutatja a rettegést, de ezt Don Giovanni nem érti, mint ahogy a temetőben sem nagyon

értette. Továbbra is hetykén, bátran, büszkén beszél a Kormányzóval, és az asztalhoz invitálja. Itt zseniális zenei eszközzel kelt rettegést Mozart; a Kormányzó mind a 12 kromatikus hangot végigjárja válaszában, majd egy orgonaponton megáll, míg a zenekarban gyors hullámzások vannak.

12 Non si pa - sce di ci - bo mor - ta - le

16 chi si pas - ce di ci - bo ce - les - te

20 al - tre cu - re, piú gra - vi di que - ste,

al - tra bra - ma quag - giú mi gui - dó!

Ez a kromatikus dallamvezetés teljesen felrúgja a kor zenei szabályait, de pont ezzel tudja a földöntúlit olyan borzongató hitelességgel megjeleníteni. A szobor viszonozza az vacsorameghívást, amit Don Giovanni egy hőskorba illő lovagi dallammal el is fogad (hőskor búcsúja). Kezet ráznak, és a Kormányzó felszólítja Don Giovannit a megbánásra, de ő többszörösen is visszautasítja a megbánást, hiszen a morál nélküli ember nem is rendelkezhet lelkiismeret furdalással, nincs mit megbánnia, mert a saját értékrendje szerint nem tett semmi rosszat. Közben a párbaj jelenetet idézi a zene. A Kormányzó, ez a földöntúli morális erő végül a pokol tüzébe küldi Don Giovannit. Aki egészen haláláig sem tudja megérteni igazán, hogy mi és miért is történik vele.

⁸ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 280. o.

Másnap megjelennek a szereplők Don Giovanni házában, ahol Leporello elmeséli nekik mi történt urával. Anna végre megkönnyebbül, újra gyászolja apját, akit csak most veszett el igazán. Várni akar az esküvővel a gyászév leteltéig, de közben a zene nyelvét csodálatos szerelmi dallamok szólalnak meg, a helyére került végül minden. „...az érzéki zsenialitás pusztulása után is van, lehetséges igazi szerelem a földön”⁹

Elvirának, szerelmének halálával szintén megszűnik az élete. Sorsa Don Giovannéhoz kötődött azóta, hogy az elcsábította. Innen nincs tovább, szerelemben nem lesz többé része, és mivel megtagadta a világot a sokszori próbálkozásával Don Giovanninál, teljesen lefokozódott, mint jellem. Zárdába vonul, ezek után egész élete a tépelődésről, és a szerelme emlékéről fog szólni, szégyen, büntudat és önmegvetés közepette.

Zerlina és Masetto révbe értek, nekik teljes a boldog befejezés. Minden a helyére kerül náluk, nem fenyeget többé a csábító, de Zerlina sokat tanult tőle, és ebből mindketten profitálnak.

Leporello új gazda keresésébe kezd, és ezzel le is zárul a történet, győzött a jó, megbűnhődött a rossz.

De kimondhatjuk ezt ilyen egyszerűen, hogy ki a rossz és ki a jó? Az opera tanulmányozása és elemzése ráébreszti az olvasót, hogy Mozart szerint Don Giovanni nem egyértelműen gonosz figura. Sok olyan dolgot képvisel, ami nélkül sivár lenne az élet. Sok évszázadon át az érzékiségnek nem szabadott örülni, az érzékiséget el kellett nyomni, mert a kereszténység ezt a hozzáállást oltotta az emberekbe, pedig az érzékiségnek ugyanúgy van létjogosultsága, mint a morálnak, és a kettő nem zárja ki egymást. Inkább az lehet az üzenete az operának, hogy akármilyen morál nélküli is Don Giovanni alakja, mégis képes szimpátiát kelteni, sőt, néha Ottavioval való ellentétessége üdítően is hat. Az operában Don Giovanni képviseli a testi szerelmet, míg Ottavio a lelki, a szentimentális szerelmet, de egyikük sem aposztrofálható sem jóként sem rosszként, mert két pólust, két végletet képviselnek. Kettejük összeolvasztásából lehetne létrehozni a tökéletes férfit. Fontos tehát az erkölcs, de az érzékiség is, ami itt nem összekeverendő az erkölcstelenséggel, így a két világ összeférhetővé válik. A Mozart utáni korok szépen lassan ebbe az irányba fejlődtek, amíg a mai kor már nem ítéli el a

⁹ Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002. 287. o.

Don Giovannikat, sőt talán már jobban is szereti őket, mint az Ottaviokat, de az opera születésekor ez egy a korát meghaladó gondolatnak számított, nem beszélve a zene zsenialitásáról.

Felhasznált Irodalom

Könyvek:

Fodor Géza: A Mozart-opera világképe. Typotex. 2002.

Kierkegaard, Søren: Vagy-vagy. Gondolat. 1978.

Jahn, Otto: W. A. Mozart II. Breitkopf & Härtel, Leipzig.

Cairns, David: Mozart és operái. Park Kiadó, 2008.

Filmek:

Losey, Joseph: Don Giovanni, 1979.

Forman, Milos: Amadeus, 1984.